

Hasan Hüsnü Erdem'in Hayatı ve *İlâhî Hadîsler* Adlı Eserinin Kudsî Hadîs Literatürü'ndeki Yeri

Erdoğan KÖYÇÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Dr. Lecturer, Bartın University, Islamic Sciences Faculty

Orcid ID:0000-0003-4555-4552

ekoycu@bartin.edu.tr

Öz

Hasan Hüsnü Erdem, 1889 yılında Antalya Akseki ilçesi Sâdıklar köyünde doğmuş, köyünde ilköğrenimini tamamlamış, babası Sâdık Efendi'den Arapça ve Mantık dersleri okumuş, Konya ve İstanbul'da da eğitim görmüştür. 1920 yılında memuriyete başlamış, Doktora tezi olarak hazırladığı "*Ahkâmu'r-Radâ*" adlı eseri Müderrisler Meclisi tarafından 1. seçilerek İstanbul Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. Ömer Nasuhî Bilmen'in emekli olmasıyla Diyanet İşleri Başkanlığına atanmış, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliğinde bulunmuş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir dersleri vermiştir. Genelde Hadîs İlmî'ne ait eserler telif etmiş, İmam en-Nevevî'nin *Riyâzu's-Sâlihîn* adlı eserinin 1-2. cildini Kıvâmu'ddin Burslan ile 3. cildini ise kendisi Türkçeye tercüme etmiştir. "*İlâhî Hadîsler*" adlı eseri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından defalarca basılmıştır. Kitap veya makale olarak yayınlamadığı eserleri de vardır. *İlâhî Hadîsler* adlı eserinde geçen hadîslerin tahrirciyle ilgili olarak yüksek lisans çalışması yapılmış olmasına rağmen bu çalışma, Hasan Hüsnü Erdem'in hadîsçiliğini incelemekten ziyade hadîslerin kaynaklarının tespiti ve yorumlanmasıyla sınırlı kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Riyâzu's-Sâlihîn, İlâhî Hadîsler, Hasan Hüsnü Erdem, Ahkâmu'r-Radâ'.

Hasan Hüsnü Erdem's Life and His *Divine Hadiths'* Place in Divine Hadiths Literature

Abstract

Hasan Hüsnü Erdem was born in Antalya-Akseki, 1889. He went to primary school in his village, learned lessons from his father Sadık Efendi, went to Konya and İstanbul to study. He became civil servant in 1920. He prepared Doctorate thesis called "*Ahkam ar-Rada*" which got elected as premier by Professors Council and he was assigned to the İstanbul Madrasahs. He became President of Religious Affairs after retirement of Ömer Nasuhi Bilmen. He lectured in University of Ankara, Divinity School. He and Kıvâmu'ddin Burslan translated İmam an-Navavi's *Riyaz as-Salihin's* first and second volumes into Turkish but he translated third volume alone. His *Divine Hadiths* book got published repeatedly by Presidency of Religious Affairs, in addition to his other -rather- minor works. Despite hadiths in his *Divene Hadiths* had been a thesis subject for a time, this work has been limited to identifacation and interpretation of the sources of *Divine Hadiths*.

Key Words: Hadith, *Riyaz as-Salihin*, *Divine Hadiths*, Hasan Hüsnü Erdem, *Ahkam ar-Rada*.

1.Hasan Hüsnü Erdem'in Hayatı

Hasan Hüsnü Erdem, Antalya Akseki Sadıklar köyünde 8 Temmuz 1889'da doğdu. Babası Müderris Sadık Efendi'dir. İlköğrenimini doğduğu köyde yapmış ve babasından Arapça ve Mantık ilimlerini okumuştur.¹ Tahsiline bir müddet Konya'da devam ettikten sonra İstanbul'a giderek 1912 yılında Fetvâ Emîni Muğlalı Ali Rıza Efendi ve Fatih Dersiâmı Bayındırlı Mehmed Şükrü Efendi'nin derslerine devam edip icazetnâme almıştır.² 1916 yılında Dâru'l-Funûn Ulûm-i Âliyye-i Diniyye Şubesi'ne girdiyse de bu bölümün kapatılması üzerine 3. sınıfa nakledildiği Dâru'l-Hilâfe Medresesi Âlî kısmını tamamlamıştır. Ruûs Mülâzemeti imtihanını 1. olarak kazanmış ve sonraları Medrese-i Süleymâniye adını alan Medresetu'l-Mutehassısîn'in *Fıkıh ve Usûl-i fıkıh* bölümünden mezun olmuştur.³ 1918 yılında dört mezhebe göre karşılaştırmalı olarak hazırladığı, Doktora tezi olarak sunduğu "*Ahkâm-ı Radâ'*" adındaki çalışması Müderrisler Meclisi'nce birinciliğe lâyık görülerek kendisine İstanbul Müderrisliği Ruûsu verilmiştir."⁴

"1920'de memuriyet hayatına dersiâmımlıkla başlamış, ardından Antalya Dâru'l-Muallimîn'i ile 1920-1922 yılları arası Mekteb-i Sultanîsi'nde *Din Dersleri* Muallimliği yapmış, bu görevi süresince özellikle Millî Mücadele ile ilgili vaaz ve hutbeleri halk üzerinde büyük bir tesir yapmıştır. Bu vaaz ve hutbelere bazıları Antalya'da Tenvir ve Yeni Hayat gazetelerinde yayımlanmıştır. 1922 yılı Ramazan Bayramında Ankara Hacı Bayram Camii'nde vermiş olduğu vaaz, Ankara gazetelerinden Hâkimiyet-i Milliye ile Öğüt'te hakkında övgü dolu yazıların yayımlanmasına sebep olmuştur.⁵ 1922-1924 yılları arasında Ankara Dâru'l-Hilâfet Medresesi *Fıkıh ve Mecelle* Müderrisliği ve Müdürlüğü ile Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti Tedrisât Heyeti Azalığı, 1924-1937 yılları arası Antalya Orta, Lise ve İmam-Hatip Mektebi'nde *Türkçe, Terbiye, Rûhiyât, İctimâiyât, Din ve Meslek Dersleri* muallimliği 1931-1944

¹Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefiddîn en-Nevevî, *Riyâzu's-sâlihîn* (Çev. Hasan Hüsnü Erdem), 6. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, t.y.) c. III, s. VI.

²en-Nevevî, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

³Maarif Vekillîğinden Diyanet İşleri Reisliğine yazılan ve (özlük) dosyasında muhafaza edilen 02.12.1941 tarih ve 2-2107 sayılı yazısına göre 6 yıllık yüksek tahsil görmüş olduğu siciline işlenmiştir. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

⁴Mustafa Öcal, *Diyanet İşleri Başkanları ve hizmetleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), s. 85. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve Tercümesi*, c. III, s. II.

⁵Cum'a günleri, Mehmed Paşa Câmî-i Şerîfi'nde vermiş olduğu müessir vaazlarıyla halkı tenvir ve irşada, çalışmıştır. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

yılları arası *Din Dersleri*'nin kaldırılması üzerine Antalya Orta Mektebi, Antalya Lisesi ve Isparta Ortaokulu *Türkçe* öğretmenliği 1944-1961 yılları arası Diyanet İşleri Reisliği Müşâvere Heyeti azalığı yapmıştır.⁶ 1952-1959 yılları arası Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde *Tefsir* dersleri verdi. Ömer Nasuhi Bilmen'in emekliye ayrılmasından sonra 1961-1964 yılları arası Diyanet İşleri Başkanlığı yapmıştır.⁷ Burada yaptığı en önemli hizmet, "Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri" hakkında bir kanun hazırlatması ve tekâmül kursları açtırmasıdır. 1964'te emekliye ayrıldıktan sonra 1966 yılında 10 ay kadar Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği de yapmıştır. 20 Ağustos 1974 tarihinde vefat etmiş, kabri köyündeki aile mezarlığındadır.⁸

2.Eserleri

2.1.Basılmış Olanlar

Hasan Hüsnü Erdem'in yayınlanmış 8 eserini tespit ettik. Ayrıca *Ahkâmu'r-Râda*⁹ adlı eseri de Müderrisler Meclisince 1. seçilmiş ve medrese hocalığına atanmaya hak kazanmıştır.

1.*Ebedî Risâlet*¹⁰

2.*Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*¹¹

⁶*Din Dersleri*'nin lağvedilmesi üzerine Antalya Lisesi *Türkçe* Öğretmenliğine nakledilmiştir. 23.08.1944 tarihli Resmi Gazetede Başvekâletten yapılan tebliğde belirtildiği veçhile "90 lira maaşla Diyanet İşleri Reisliği Müşâvere Heyeti Azalığına, mülğa Şer'iyye Vekâleti Tedrisât Heyeti Azasından Isparta Ortaokulu Öğretmeni Hasan Hüsnü Erdem'in 4631 sayılı kanun hükmüne tevfikân tayini tensip edilmiştir... 19.08.1944." Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

⁷Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

⁸Veli Ertan, "Hasan Hüsnü Erdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA) (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995). c. XI, s. 284. Mustafa Öcal, *Diyanet işleri başkanları ve hizmetleri*, s. 85.

⁹Ertan, "Hasan Hüsnü Erdem", c. XI, s. 284. Öcal, *Diyanet İşleri Başkanları ve hizmetleri*, s. 85.

¹⁰Abdurrahman Azzâm'ın (ö. 1396/1976) *er-Risâletü'l-hâlîde* adlı eserinin tercümesidir. Eser, 1962, 1948 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Ankara'da, 2 defa basılmıştır. Bkz. Ertan, Hasan Hüsnü Erdem, c. XI, 284. Öcal, *Diyanet işleri başkanları ve hizmetleri*, s. 85.

¹¹1949 yılında Ankara'da 3 cilt halinde basılan bu eser, ilk iki cildinin tercümesini Kıvâmu'ddin Burslan ile birlikte, son cildini ise yalnız başına hazırlamıştır. Eserin 1. cildinin sonunda ifade edildiği veçhile eserin, baskı ve dizgisi Türk Tarih Kurumu basımında yapılan 1. baskısından reproduksiyon usulüyle 7. basımı Ankara, Gaye matbaasında yapılmıştır. 3. cilt, 1405-1928 numaralı hadislerin tercümesidir. Dönemin Konya Yüksek İslam Enstitüsü Müdürü Veli Ertan'ın 6 sayfalık Giriş Bölümü 416 sayfa ise hadislerin tercümesidir. Bkz. Erdem Hasan Hüsnü, *Riyâzu's-sâlihîn ve Tercümesi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1949. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından 1970 yılında 3. baskısı yapılan eserin, 15 civarında baskısı yapılmıştır. Bkz. Ertan, "Hasan Hüsnü Erdem", c. XI, s. 284. Öcal, *Diyanet İşleri Başkanları ve hizmetleri*, s. 85. İmam en-Nevevî'nin bu eseri, İslam Âlemi'nde

3.İlâhî hadîsler¹²

4.Kırk kudsî hadîs¹³

5.Berat gecesi hakkında bir tetkik¹⁴

6.Oruç ve Ramazan ibadetlerine dair 101 hadîs¹⁵

7.Abdest almanın diş ve göz sağlığı bakımından önemi¹⁶

8.Riyâzu's-sâlihîn hadîslerinin râvileri olan ashâb-ı kirâm'ın hadîs imamlarının hâl tercümeleri¹⁷

9.Ağaç sevgisinin önemi¹⁸

10.250 İslam büyüğünün hâl tercümesi¹⁹

2.2.Basılmamış Olanlar

Dönemin Konya Yüksek İslam Enstitü Müdürü ve Hasan Hüsnü Erdem'in damadı olan Veli Ertan hocamız, basılmayan kitap ve makalelerini de kaydetmiştir.²⁰

1.Dört mezhebe göre süt-annelik ve sütkardeşliği hükümleri²¹

2.el-Edebu'n-nebevî tercümesi²²

3.Düanın âdâb ve şerâiti²³

revaç bulmuş pek çok defa Diyanet İşleri Başkanlığı ve diğer yayınevleri tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Mehmet Emin Özafşar ve Bünyamin Erul tarafından yapılan tercüme ve şerh ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından *Riyâzu's-sâlihîn tercüme ve şerhi* adıyla 2013 yılında Ankara'da neşredilmiştir. Ayrıca *Riyâzu's-sâlihîn tercüme şerhi* M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük tarafından yapılmış 2014 yılında Ensar Yayınları tarafından İstanbul'da neşredilmiştir.

¹²Eser, 1952, 1963, 1982, 1985, 1987 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Ankara'da 5 defa neşredilmiştir. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

¹³Alî el-Karî'nin (ö. 1014/1605), *el-Ehâdisu'l-kudsîyye* adlı eserinin tercümesidir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Ankara'da 1952 yılında neşredilen bu eserin, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1987 yılında Ankara'da 5. baskısı da yapılmıştır. Bkz. Ertan, "Hasan Hüsnü Erdem" c. XI, 284. Öcal, *Diyanet işleri başkanları ve hizmetleri*, 85. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. V.

¹⁴Eser, 1953, 1954, 1959 yıllarında Ankara'da 3 defa basılmıştır. Ertan, "Hasan Hüsnü Erdem" c. XI, s. 284. Öcal, *Diyanet işleri başkanları ve hizmetleri*, 85. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

¹⁵Eser, 1954, 1956, 1962 yıllarında Ankara'da 3 defa basılmıştır. Ertan, "Hasan Hüsnü Erdem" c. XI, s. 284. Öcal, *Diyanet işleri başkanları ve hizmetleri*, s. 85. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. V.

¹⁶1963 ve 1982 yıllarında Ankara'da 2 defa basılmıştır. Ertan, Hasan Hüsnü Erdem, c. XI, 284. Öcal, *Diyanet İşleri Başkanları ve hizmetleri*, s. 85. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve Tercümesi*, c. III, s. VI.

¹⁷Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1964 yılında Ankara'da neşredilmiştir. Ertan, *Hasan Hüsnü Erdem*, c. XI, s. 284. Öcal, *Diyanet işleri başkanları ve hizmetleri*, s. 85. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

¹⁸Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

¹⁹İslam-Türk Ansiklopedisinin ABD maddeleri arasında neşredilmiştir. Bkz. Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²⁰Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. 6.

²¹Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²²Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

4. Müslümanlıkta ilmin değeri²⁴
5. Kur'ân-ı Kerîm'in fedâîli²⁵
6. Peygamberimizin okuma-yazma bilip bilmediği hakkında bir tetkik²⁶
7. Abdullah b. Ömer'in rivâyet ettiği hadîslerden seçmeler²⁷
8. Antalya Paşa Câmî-i Şerîfi'nde irâad etmiş olduğu hutbeler²⁸

3. Hasan Hüsni Erdem'in Hayatı ve *Îlâhî Hadîsler* Adlı Eserinin Kudsî Hadîs Literatürü'ndeki Yeri

Hasan Hüsni Erdem'in Abdurraûf el-Munâvî'nin (ö. 1031/1632) *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdisi'l-kudsîyye* adlı eserini esas almış diğer eserlerden de istifade ederek derlediği kudsî hadîslerden oluşan *Îlâhî Hadîsler* kitabı, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 14.02.1982 gün ve 80 nolu kararıyla neşredilmiştir.²⁹

Müellifin hayatıyla ilgili yazılanlar yanında yararlandığı eserler ve eserleriyle ilgili değerlendirmelerden de istifade ederek *Îlâhî Hadîsler* adlı eserinin Kudsî Hadîs Literatürü'ndeki Yerini tespit edeceğiz. Önce Kudsî Hadîsin tanımı ve Kudsî Hadîs Literatürü üzerinde duracağız.

3.1. Kudsî Hadîsin Tanımı

Hasan Hüsni Erdem, Kudsî Hadîslere dair şu açıklamaları yapmıştır: "Peygamber Efendimizin Allah'a isnâd edip, O'ndan âhâd tarikiyle nakil olunan hadîstir. Hadîs-i Kudsî'nin Allah'a nispeti O'ndan sâdır olduğu cihettedir. Zîrâ manası Allah'tandır. 2. derecede Kelâm-ı Îlâhî, bir Hadîs-i Rabbânî'dir. Allah Tealâ'dan haber vermesi itibariyle de Peygamber'e (s.a.s.) nispet olunur. Kur'ân-ı Kerîm ise ancak Allah'a izâfe olunur."³⁰ Genelde Nebî'den (s.a.s.): "Allah Tealâ şöyle buyurdu.", "Allah Tealâ şöyle buyuruyor", "Rabbiniz şöyle buyurdu." "Allah Tealâ'dan şöyle vahyedildi." ifadeleriyle sâdır olan hadîslere kudsî hadîs denilmiştir.³¹

²³Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²⁴Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²⁵Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²⁶Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²⁷Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²⁸Eserin, 1985 yılında Ankara'da Semih Ofset tarafından neşredilen 4. baskısı esas aldık. Bkz.

Erdem, *Riyâzu's-sâlihîn ve tercümesi*, c. III, s. VI.

²⁹Hasan Hüsni Erdem, *Îlâhî Hadîsler*, 4. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985). Ön kapak, iç kapak sayfası.

³⁰Hasan Hüsni Erdem, *Îlâhî Hadîsler*, 9. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014) s. 6.

³¹Bkz. Muhammed Tâmir, *el-Ehâdisu'l-kudsîyyetu's-sahîhâ ve şurühuhâ*, (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1405/2004. s. 3-4.

"Rasûlullah'ın Rabbine (azze ve celle) isnad ederek söyleyip, Hz. Peygamberden bize nakledilen hadîse Kudsî Hadîs denir.³²

"Allah tarafından vahiy, ilham, rüyâ gibi değişik bilgi edinme yollarıyla anlamı Hz. Peygamber'e bildirilen onun tarafından kendi ifade ve uslûbuyla Allah'a nispet edilerek rivayet edilen Kur'ân'la herhangi bir ilgisi bulunmadığı gibi i'câz vasfı da olmayan hadîs şeklinde tanımlamak da mümkündür. Bu tür hadîslerin Kudsî olarak nitelendirilmesi mananın Allah'a âidiyeti, hadîs denilmesi de Rasûl-i ekrem tarafından dile getirilmiş olması sebebiyledir. Kudsî hadîslerin Allah'a nispet edilmesi onların sâbit ve sahîh olduğu anlamına gelmez. Buradaki kudsî kelimesi sadece sözün kaynağını gösterir. Metnin kabul veya reddi açısından hüküm ihtiva etmez."³³

Kudsî Hadîslerle ilgili bazı eserler telif edilmiş ve bazı araştırmalar yapılmıştır. Onlardan bazılarını zikredeceğiz.

3.2. Literatür

3.2.1. Yazma

Kudsî hadîslerle ilgili tespit edebildiğimiz yazma halinde muhafaza edilen eserler:

1. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), *Şerhu hadîsi "Kuntu kenzen"*³⁴
2. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), *el-Hadîsu'l-kudsî*³⁵
3. İbrahim Sıdkî İşkodravî, *ed-Durretu'l-yetîme fî'l-ehâdisi'l-kudsîyye*³⁶
4. Cemâl-i Halvetî, *el-Ehâdisu'l-kudsîyye ve'l-âsârü'l-Mustafaviyye*³⁷
5. Abdülvâsi el-Alefî, *el-Erbeûn mine'l-ehâdisi'l-kudsîyye*³⁸
6. Ebû'l-Hasen Muhammed b. Sâdık es-Siddîk, *Erbeûne hadîsen mine'l-ehâdisi'l-kudsîyye*³⁹
7. Sa'deddîn el-Hamavî, *Şerhu hadîsi "Kuntu kenzen"*⁴⁰
8. Sofyalı Bâlî Efendi, *Şerhu "Kuntu kenzen"*⁴¹

³²Mahmûd Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs* (Çev: Cemal Ağırman), 5. bs. (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017) s. 335.

³³Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

³⁴Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 647/6. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 320

³⁵Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 647/6. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

³⁶Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmûd Efendi, nr. 590/3. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA) (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.) c. XXVI, s. 319.

³⁷40 Hadîse yer vermiş bunların Tasavvûfî te'villerini yapmıştır. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 314/1), Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 320.

³⁸Süleymaniye Ktp. Amcazâde Hüseyin Paşa nr. 94. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 320.

³⁹Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmûd Efendi nr. 1410. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 320.

⁴⁰Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 320.

9.Nûh b. Mustafâ, *er-Risâle fi'l-fark beyne'l-hadîsi'l-kudsî ve'l-hadîsi'n-nebevî*⁴²

3.2.2.Kitaplar

Hasan Hüsnü Erdem'in *İlâhî Hadîsler adlı* eserinin neşretmesinden önce ve sonra bazı eserler neşredilmiştir. Neşredilen kitaplardan tespit edebildiğimiz eserler:

- 1.Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), *Kitâbu'l-mevâiz fi'l-ehâdisi'l-kudsîyye*⁴³
- 2.Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî (ö. 533/1138), *Kitâbu'l-ehâdisi'l-kudsîyye*⁴⁴
- 3.Muhyiddin el-Arabî (ö. 638/1240), *Mişkâtü'l-envâr fîmâ ruviye ani'llah mine'l-ahbâr*⁴⁵
- 4.Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefiddîn en-Nevevî (ö. 676/1277), *Ehâdisu'l-kudsîyye*⁴⁶
- 5.Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî et-Turkmânî (ö. 748/1348), *40 Kudsî hadîs*⁴⁷
- 6.Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultân Muhammed Alî el-Kârî (ö. 1014/1605), *el-Ehâdisu'l-kudsîyye ve'l-kelimâtu'l-unsîyye*⁴⁸
- 7.Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (ö. 1014/1605), *40 Kudsî hadîs ve Muhtasâr Hadîs Usûlü*⁴⁹
- 8.Abdurraûf el-Munâvî (ö. 1031/1632), *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdisi'l-kudsîyye*⁵⁰
- 9.Abdurraûf el-Munâvî (ö. 1031/1632), *el-Metâlibu'l-aliyye fi'l-ed'iyeti'z-zehîyyeti'l-kudsîyye*⁵¹

⁴¹Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 613, Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 320.

⁴²Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyuddîn Efendi nr. 1142/18.)

⁴³(Terc. Feyzullah Demirkıran) (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.)

⁴⁴Eser günümüze kadar ulaşmamıştır. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁴⁵(Neşr: Muhammed Râgıb et-Tabbâh) ve Fransızca çevrisi esas alınarak *Nurlar hazînesi* adıyla Mehmet Demirci tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁴⁶(Şerh: Mustafa Âşûr) (Terc. Ömer Dönmez), (İstanbul: Hisar Yayınevi, t.y.)

⁴⁷(Ankara: Fazilet Yayınevi, 1993)

⁴⁸Aksekili Köse Mehmet Efendi tarafından hâşiyeleriyle birlikte 1312 yılında neşredilmiş, 1316 yılında İstanbul ve 1927 yılında *Mişkâtü'l-Envâr*'ın arkasında neşredilmiştir. Bkz. Ahmet Özel, "Alî el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA) (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989) c. II, s. 404.

⁴⁹(neşr: Harun Ünal) (İstanbul: Hikmet Yayıncılık, 1983.)

⁵⁰(Mısır: 1354/1935, Cidde: 1407/1987).

⁵¹(Haydarâbâd, 1323/1905), 7 bölümden oluşan eserin son bölümünde 40 hadîs derlemiştir. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

- 10.Hüseyin b. Ahmed et-Tebrizî, *Miftâhu'l-kunûz ve misbâhu'r-rumûz*⁵²
- 11.İsmail Hakkı Bursevî, *Kenz-i Mahfi*⁵³
- 12.Muhammed Edîb b. el-Hâc Muhammed el-Cerrâh, *Ehâdîsu'l-erbaînî'l-kudsîyye mine's-suhûfi'l-İbrâhîmiyye ve'l-Müseviyye*⁵⁴
- 13.Muhammed Medenî, *el-İthâfu's-seniyye fi'l-ehâdîsi'l-kudsîyye*⁵⁵
- 14.Şa'bân Muhammed İsmail, *el-Ehâdîsu'l-kudsîyye ve menziletuhâ fi't-teşriî'l-İslâmî*⁵⁶
- 15.Ahmed eş-Şerebâsî, *Edebu'l-ehâdîsi'l-kudsîyye*⁵⁷
- 16.*Ehâdîsu'l-kudsîyye*⁵⁸
- 17.Ebû'l-Kâsım b. Balabân el-Kerekî, *el-Mekâsidu's-seniyye fi'l-ehâdîsi'l-ilâhiyye*⁵⁹
- 18.Muhammed Tâmir, *el-Ehâdîsu'l-kudsîyyetu's-sahîhâ ve şurûhuhâ*⁶⁰
- 19.Halil İbrahim Kutlay, *el-İmam Alî el-Kârî ve eseruhu fi ilmi'l-hadîs*⁶¹
- 20.Hur el-Âmilî, *el-Cevâhiru's-seniyye fi'l-ehâdîsi'l-kudsîyye*⁶²
- 21.İbrahim Ezzeddin-Denys Johnson, *Forty Hadith Qudsi*⁶³
- 22.Seyfullah Erdoğmuş, *7 İmamdan (Ahmed b. Hanbel, el-Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbn Mâce) sahîh kudsî hadîsler*⁶⁴
- 23.İrfân b. Selîm, *Buhârî ve Muslim'de Geçen Kudsî Hadîsler*⁶⁵
24. Fatih Güngör, *100 Kudsî Hadîs*⁶⁶

3.2.3. Tezler

3.2.3.1. Doktora

Kudsî Hadîsler üzerine 1 doktora tezi hazırlanmıştır.

⁵²Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁵³(İstanbul, 1290/1873, 1307/1951).

⁵⁴(Musul: 1332).

⁵⁵ 5. bs. (İstanbul: TÜRDİV Basım Yayım, 1979.) (Çev: Ali Fikri Yavuz), es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Cemu'l-cevâmi'* adlı eserinden 864 hadîs derlenmiştir. Ali Fikri Yavuz tarafından *Kırk Kudsî Hadîs* adıyla neşredilen (İstanbul: 1981) Medenî'ye nispeti doğru değildir. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁵⁶(Riyâd: 1982).

⁵⁷75 Kudsî hadîs ve şerhi yer almıştır. Nâim Erdoğın 1981 yılında Türkçe'ye tercüme ederek yayınlamıştır. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁵⁸ *el-Kutubu's-Sitte* ve *el-Muvattâ'* dan seçilmiş 400 kadar hadîs yer almış olan bu eseri, Ahmed Varol *Kudsî Hadîsler* adıyla 2 cilt adı altında tercüme etmiş, 1991 yılında İstanbul'da neşretmiştir. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁵⁹(Beyrut: 1966-Dımaşk: 1988) (Neşr: Muhyiddin Mestû-Muhammed el-İd el-Hatrâvî), 100 Kudsî hadîs derlemiştir. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁶⁰(Riyad: Mektebetu Nizâr Musatafa el-Bâz, 1405/2004.)

⁶¹(Beyrut: 1408/1987).

⁶²(Neşr: Ali el-Mahallâtî, Bombay, 1302/1885, Neced, 1384/1964.). Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 319.

⁶³(Damascus: 1980).

⁶⁴(İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2015).

⁶⁵(İstanbul: Karınca Yayınları, t.y.)

⁶⁶(İstanbul: Timaş Yayınları, t.y.)

İsa Akalın, *Hadîs Tekniği Açısından Kudsî Hadîsler*⁶⁷

İsa Akalın'ının tezinde, Hadîs İstilahları açısından diğer hadîsler arasında Kudsî Hadîsin yeri ve önemi üzerinde durulmaktadır.

3.2.3.2.Yüksek Lisans

Kudsî hadîsler üzerine 3 Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır. Tezlerden ikisi içerik olarak Kudsî hadîsler üzerine yapılan çalışmalar ve Kudsî hadîslerin kutsal metinlerle ilişkisi ele alınmıştır. Tuğba Odabaşoğlu'nun tezi ise Hasan Hüsnü Erdem'in *İlahî Hadîsler* kitabındaki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi olması sebebiyle bu tezin içeriğini kısaca değerlendirdik.

1.Hayati Yılmaz, *"Hadîs İlmî'nde kudsî hadîsler ve bu konuda yapılan çalışmalar"*⁶⁸

Hayati Yılmaz'ın hazırladığı tezi, geçmişten günümüze Kudsî Hadîsler Literatür taraması olarak değerlendiriyoruz. Zira hazırlanmış olduğu tezde kudsî hadîslerle ilgili yazılmış ve hâlen yazma olarak muhafaza edilen eserler yanında matbû olan eserlere de yer vermiştir.

2.Tuba Odabaşoğlu, *"Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi"*

Tuğba Odabaşoğlu tezinde öncelikle Hasan Hüsnü Erdem'in Hayatı ve Eserleri⁶⁹ üzerinde durmuş, Kudsî hadîslerin manası ve özellikleriyle ilgili değerlendirmeler yapmış⁷⁰, Kur'ân-ı Kerîm ve Nebvî Hadîslerle Kudsî hadîsler arası farkları ele alınmış⁷¹, Kudsî hadîslerle ilgili Literatüre yer vermiş⁷², 84 hadîsin tahriri ve değerlendirmesini yapmıştır. Eserde yer alan ve önemli bir yer tutan râvilerin tercüme-i hâllerine dâir herhangi bir değerlendirme yapmamış⁷³, hadîslerin Arapça metnini ve Türkçe manasını

⁶⁷ (İstanbul: 2014) (Dan. Ali Akyüz) Marmara Üniversitesi SBE.

⁶⁸ (İstanbul: 1992) , (Dan. M. Yaşar Kandemir), Marmara Üniversitesi SBE.

⁶⁹ Odabaşoğlu, Tuba, (2006) *"Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi"* (Dan. Zekeriya Güler), Selçuk Üniversitesi SBE. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya. s. 3-18

⁷⁰ Odabaşoğlu, Tuba, *"Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi"* s. 9-14.

⁷¹ Odabaşoğlu, Tuba, *"Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi"* s. 14-17.

⁷² Odabaşoğlu, Tuba, *"Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi"* s. 18-29.

⁷³Hasan Hüsnü Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 61-81.

verdikten sonra hadîslerin tahririni ve değerlendirmesini yapmıştır.⁷⁴ Bu açıdan biz araştırmamızda *İlâhî Hadîsler* kitabındaki hadîslerin tahririne yer vermedik.

3.Zeynep Canan Koçak, "Kudsî Hadîs olarak bilinen hadîslerin kutsal metinler (Tevrat-İncil) ile ilişkisi"⁷⁵

3.2.4. Makaleler

Kudsî hadîsler üzerine genel içerikli makaleler telif edilmesine rağmen Hasan Hüsnü Erdem'in *İlâhî Hadîsler* adlı kitabının içeriğiyle doğrudan ilgili olmadıkları için telif edilen makalelerin isimlerini zikretmekle iktifa edeceğiz.

1.Muhammed Efendi Saîdî, *el-Fark beyne'l-Kur'ân ve'l-ehâdisi'l-kudsîyye*⁷⁶

2.Abdulğafûr Abdulhak el-Belûşî, *el-Ehâdisu'l-kudsîyye fî dâireri'l-cerh ve't-ta'dîl*⁷⁷

3.Enbiya Yıldırım, *Kudsî Hadîsler üzerine bir değerlendirme*⁷⁸

4.Ahmet Yıldırım, *Tasavvufa kaynaklık etmesi bakımından Kudsî hadîsler ve değeri*⁷⁹

5.Hayati Yılmaz, *Hadîs İlmi'nde Kudsî hadîsler ve bu konuda yapılan çalışmalar*⁸⁰

3.4.Eserde Zikrettiği Hadîslerin Sahâbî Râvilerilerine Göre Tasnifi ve Sıhhati Açısından Değerlendirmeler

Hasan Hüsnü Erdem'in *İlâhî Hadîsler* adlı eserinde toplam hadîs sayısı 92 adettir. Bu hadîslerin Sahâbe râvilerine göre dağılımı: Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) 17⁸¹, Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/712) 16⁸², Abdullah b. Abbâs'tan (ö. 68/687) 8⁸³, Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/694) 6⁸⁴, Ebû Umâme Suveyd b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî'den (ö. 86/705) 4⁸⁵, Alî b. Ebî Tâlib'ten (ö. 40/661)

⁷⁴Odabaşoğlu, Tuba, "Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahrir ve değerlendirilmesi" s. 30-91.

⁷⁵(İzmir: 2010) (Dan. Abdülkadir Palabıyık), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

⁷⁶(Kahire: 1319/1901), s. 497-500. Bkz. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadîs", (DİA), c. XXVI, s. 320.

⁷⁷(Medine: 1409), Mecelletu'l-Câmiati'l-İslâmiyye, c. XXI, s. 320.

⁷⁸Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009. c. XIII, sayı: 2 s. 39-47.

⁷⁹Avrupa Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi, 2009 c. II, sayı: 3. s. 90-101.

⁸⁰Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1996. sayı: 1. s. 163-198.

⁸¹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 7, 17, 19, 20, 25, 34, 38, 41, 52, 57, 61, 64, 66, 71, 79, 85, 87 numaralı hadîsler.

⁸²Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 2, 8, 10, 12, 14, 21, 23, 42, 43, 44, 51, 63, 77, 80, 81, 89 numaralı hadîsler.

⁸³Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 3, 11, 24, 26, 67, 68, 76, 82 numaralı hadîsler.

⁸⁴Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 4, 49, 53, 54, 75, 84 numaralı hadîsler.

⁸⁵Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 45, 62, 69, 70 numaralı hadîsler.

386, Ebû'd-Derdâ Uveymir b. Kays b. Zeyd el-Hazrecî'den (ö. 32/652) 387, Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/652) 388, Câbir b. Abdillâh'tan (ö. 678/697) 289, Ömer b. el-Hattâb'tan (ö. 23/643) 290, Hz. Âişe'den (ö. 58/677) 291, Ebû Zer Cundeb b. Cunâde el-Ğıfârî'den (ö. 32/652) 292, Ebû Bekir b. Kuhâfe es-Sıddîk'tan (ö. 13/634) 293, Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/693) 294, Enes b. Mâlik (ö. 93/712) ve Ebû Zer el-Ğıfârî'den (ö. 32/652) (birlikte rivayet ettikleri) 295, Ümmühânî'den (ö. 42/662) 196, Fedâle b. Ubeyd'den (ö. 53/673) 197, Amr b. Anbes'e'den 198, İyâz b. Hımâr'dan (ö. 50/670) 199, Muâz b. Cebel'den (ö. 18/693) 1100, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (ö. 44/644) 1101, Ebû Huzeyfe Mihşem b. Utbe b. Rabâ'a'dan (ö. 12/633) 1102, Ebû Mes'ûd Ukbe b. Amr b. el-Bedrî el-Ensârî'den (ö. 42/662) 1103, Abdullah b. Abbâs'tan (ö. 68/687)-Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652) (birlikte rivayet ettikleri) 1104, Abdullah b. el-Mübârek'ten (ö. 181/797) Mürsel¹⁰⁵ olarak 2106, Abdullah b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî'den (ö. 463/1071), Muallak¹⁰⁷ olarak 1108 hadîs nakletmiştir.

Hasan Hüsnü Erdem'in *İlâhî Hadîsler* adlı eserine kaynaklık teşkil eden eserler ve müellifleriyle ilgili olarak şunları söyleyebiliriz:

⁸⁶Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 1, 55, 59 numaralı hadîsler.

⁸⁷Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 5, 16, 37 numaralı hadîsler.

⁸⁸Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 27, 28, 36 numaralı hadîsler.

⁸⁹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 22, 56, 74 numaralı hadîsler.

⁹⁰Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 9, 15 numaralı hadîsler.

⁹¹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 31, 33 numaralı hadîsler.

⁹²Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 13, 29, 32, 86, 90 numaralı hadîsler.

⁹³Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 48, 65 numaralı hadîsler.

⁹⁴Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 50, 72 numaralı hadîsler.

⁹⁵Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 18, 58 numaralı hadîsler.

⁹⁶Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 6 numaralı hadîs.

⁹⁷Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 40 numaralı hadîs.

⁹⁸Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 46 numaralı hadîs.

⁹⁹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 88 numaralı hadîs.

¹⁰⁰Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 60 numaralı hadîs.

¹⁰¹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 83 numaralı hadîs.

¹⁰²Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 91 numaralı hadîs.

¹⁰³Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 92 numaralı hadîs.

¹⁰⁴Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 73 numaralı hadîs.

¹⁰⁵"Tâbiîn'in sahâbeyi atlayarak "Rasûlullah (s.a.s.) şöyle dedi." veya "Rasûlullah (s.a.s.) şöyle yaptı." gibi sözlerle doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den hadîs nakletmesidir." Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967. s. 99.

¹⁰⁶Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 18, 35 numaralı hadîsler.

¹⁰⁷"Hz. Peygambere kadar uzanan isnadın hazfedilerek "Allah Rasûlu şöyle buyurdu." denilerek hemen hadîsin zikredilmesi ta'lik, bu tür hadîse de muallak hadîs denir." Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 122.

¹⁰⁸Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 78 numaralı hadîs.

Hasan Hüsnü Erdem, Hemmâm b. Munebbih (ö. 101/719), Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870), Muslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), Abd b. Humeyd (ö. 264/878), Ebû Dâvûd Suleymân b. el-Eş'as (ö. 275/888), Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 279/892) Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî'd-Dunyâ el-Bağdâdî (ö. 281/894), Ahmed b. Amr el-Bezzâr (ö. 292/904), Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî el-Hakîm et-Tirmizî, (ö. 295/908), Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915), Ebû Ya'la Ahmed b. Ali b. el-Musennâ et-Temîmî el-Mevsilî (ö. 307/919)¹⁰⁹, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934), Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer es-Sâmerrî el-Hârâitî (ö. 327/939)¹¹⁰, Ebû Hâtim b. Hibbân el-Bustî (ö. 354/965), Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed et-Taberânî (ö. 360/971), Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. es-Sunnî ed-Dîneverî (ö. 363/974), Ebû Ahmed Abdillâh b. Adıyy el-Curcânî (ö. 365/975), Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî (ö. 385/995), Ebû Hafs Umer b. Ahmed b. Şâhin el-Bağdâdî (ö. 385/995), Ebû Nuaym Ahmed b. Abd (ö. 430/1039), Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî (ö. 454/1062)¹¹¹, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyîn el-Beyhakî (ö.458/1066), Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Ebû Şucâ' Şirveyh b. Şehredâr ed-Deylemî (ö. 509/111), Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Asâkir ed-Dimaşkî (ö. 571/1175), Ebû'l-Kâsım Abdulkerîm b. Muhammed er-Râfiî (ö. 623/1226), Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahmûd b. en-Neccâr el-Bağdâdî (ö. 643/1245), Ebû'l-Fedâil el-Hasen b. Muhammed es-Sağânî (ö. 650/1252) Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şerefiddîn en-Nevevî (ö. 676/1277), Abdulvehhâb b. Ali b. Abdulkavî b. Ali b. Temmâm b. Yûsuf el-Ensârî eş-Şâfiî es-Subkî (ö. 771/1370), Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), Abdurraûf el-Munâvî (ö. 1031/1622) ve Ebu Ahmed

¹⁰⁹Huseyin Selim Esed tarafından *Musnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî* adıyla 13 cilt hâlinde yayınlanmıştır. (Dimaşk-Beyrût: 1404-1410/1984-1990.) 7555 hadîs ihtiva etmektedir. Muctebâ Uğur, "Ebû Ya'lâ el-Mevsilî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994). c. X, s. 259.

¹¹⁰*Mekârimu'l-ahlâk ve Meâlihâ* adlı eseri güzel ahlâkla ilgili hadîsleri, edebî sözleri, şiirleri ve târihî kıssaları bir araya getiren eserin önce 350 rivayeti ihtiva eden eksik bir nüshası 1350 yılında Kahire'de neşredilmiştir. M. Yaşar Kandemir, "Harâitî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.) c. XVI, s. 92.

¹¹¹*Şihâbu'l-ahbâr* adlı eseri, ilk kelimeleri ortak özellik taşıyan kısa lafızlı hadîslerden yapılan seçmelerle düzenlenen eser *eş-Şihâb fi'l-hikemi ve'l-âdâb* adıyla yayımlanmıştır. (Bağdat: 1327). *Müsnedu's-Şihâb* adlı eseri ise, *Şihâbu'l-ahbâr*'daki hadîslerin senedleriyle birlikte derlendiği eserin 489/1096 yılında istinsâh edilen en eski ve sıhhatli yazması Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. (III. Ahmed, nr. 370/1). Hamdî Abdülmeccid es-Selefi, eseri Şam Zâhiriyye (nr. 538, 539) ve Bağdat Evkaf kütüphanelerindeki üç nüshasına dayanarak yayımlamıştır (I-II, Beyrut: 1405/1985). Ali Yardım, "Kudâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.) c. XXVI, s. 309.

el-Hasen b. Abdillâh b. Said el-Askerî'nin (ö. 382/992) eserlerinden 92 hadîs nakletmiştir.

"*Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi*" adıyla Yüksek Lisans Tezi hazırlayan Tuğba Odabaşoğlu'nun tespitlerine göre İlâhî Hadîsler kitabındaki hadîslerin sıhhat durumları, % 19'u Sahîh, % 13'ü Hasen, % 3'ü Sahîh ve Hasen arası bir derecede bulunan hadîs, % 20'si Zayıf olarak tespit edilmiş, hadîslerin % 15'nin Zayıf, % 3'nün ise Mevzû olabileceği izlenimi uyandırdığı ifade edilmiş, % 13'ü hakkında kaynaklardan bir bilgiye ulaşılamadığı, % 14'ü hakkında ise kesin bir yargıya varılamadığı, Zayıf rivayetlerin % 38'e ulaştığı kaydedilmiştir.¹¹²

3.3.Eserin Baskı Yılı ve Baskı Sayıları Açısından Değerlendirmeler

Hasan Hüsnü Erdem'in, *İlâhî Hadîsler* eserinin 5 baskısı tespit edilmiştir. Eser, 1. ve 2. baskısında 10.000 adet basılmışken 3. ve 4. baskısı 20.000 adet basılmıştır. İlk 4 baskıda toplam 80.000 adet basılmıştır.

İlk 3 baskısında sayfa adedi 54 iken 1985 yılı baskısında 64, 2012 yılında yapılan 8. Baskısında 84 sayfaya baliğ olmuştur. Eserin ilk baskısında, hadîslerin Türkçe metinlerine, diğer baskılarda ise hem Türkçe hem Arapça metinlerine yer verilmiştir. 4. baskısından itibaren hem eserin müellifi Hasan Hüsnü Erdem hem de eseri tekrar yayına hazırlayanlar tarafından 30 sayfalık bir ilave de yapılmıştır.

Eserin Baskı Yılı	Baskı Sayısı	Adet	Sayfa
1952	1	10.000	54
1963	2	10.000	54
1982	3	20.000	54
1985	4	20.000 ¹¹³	64
2012 ¹¹⁴	-	-	84

¹¹²Odabaşoğlu, Tuba, "*Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi*", s. 93.

¹¹³Baskı adetleri, 4. Baskı kapak sayfasında belirtilmiştir.

¹¹⁴Eserin, 2012 baskısı, ISBN: 978-975-19-2163-5 almış ve diğer baskılar sarı saman kâğıda basılmışken, 2012 yılında 1. Hamur kâğıda basılmıştır.

3.4. Eserinde Hadîs Râvilerinin Hâl Tercümelerini Zikretmesi Açısından Değerlendirmeler

Hasan Hüsnü Erdem, *İlâhî Hadîsler* eserinde hadîs râvilerinin hâl tercümeleriyle ilgili özel bir bölüm tahsis etmiş, bu bölüm eserin, 51-63 sayfalarında ele alınmıştır. Bu bölümde ele aldığı râvilerin genelde, künye, doğum, ölüm tarihleri, hakkında söylenenler, rivayet ettiği hadîs sayısı, eserleri ve bunlar hakkında söylenenlere yer vermiştir. Râvilerin hâl tercümelerinde kullandığı metinleri kendisi Arapça'dan tercüme etmiş ve kitabına derç etmiştir. Bu tercümeleri incelediğimizde râvilerin hâl tercümelerindeki zikredilen ma'lûmâtlardan hareketle Hasan Hüsnü Erdem'in Arapça'ya derin bir vukûfiyeti olduğunu söyleyebiliriz. Biz burada bu ma'lûmâtların geneli yerine râvilerin tercüme-i hâlinde hadîs rivayetleri ve eserleriyle ilgili kaydettiği bilgilerle iktifa edeceğiz.

1.Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652) Peygamberimizin (s.a.s.) hizmetinde olanlardan biri olduğunu, daima huzur-u risâlette bulunduğundan pek çok hadîs işitmiş ve ezberlemiş olduğunu, 840 hadîs rivâyet ettiğini, bunların 120'sini Buhârî ile Müslim'in (ö. 261/874) müştereken naklettiklerinden oluştuğunu, *Sahîh-i Buhârî*'den 21, *Sahîh-i Müslim*'den 35 ve diğerlerinin ise bunlar dışındaki hadîs kitaplarından naklettiğini kaydetmiştir.¹¹⁵

2.Ali b. Ebî Tâlib'in (ö. 40/661), Peygamberimizden 586 hadîs rivayet ettiğini kaydetmiştir.¹¹⁶

3.Ümmühânî Fâhite binti Ebî Tâlib'in (ö. 40/661) Peygamberimizden (s.a.s.) 46 hadîs naklettiğini, kendisinden oğlu Cund ve torunu Cu'de'nin, el-Buhârî ve Müslim'in kendisinden hadîs naklettiklerini kaydetmiştir.¹¹⁷

4.Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin (ö. 44/664) Ashâb-ı Kirâm'ın fakihlerinden olduğunu, 360 hadîs rivayet ettiğini, 4'nün *Sahîhu'l-Buhârî*, 15'nin ise *Sahîhu Müslim*'de olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁸

5.Iyâz b. Himâr'ın (ö. 50/670) 30 hadîs rivayet ettiğini, 2 hadîsinin Müslim'in *Sahîh*'inde mezkûr olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁹

¹¹⁵Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 56.

¹¹⁶Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 51-52.

¹¹⁷Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 52.

¹¹⁸ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 60.

¹¹⁹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 62. Cemâluddîn Ebû'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742/1341), tercüme-i hâlini kaydettiği halde vefat tarihine yer vermezken bkz. *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, (thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf 4. bs. (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1413/1992), c. XXII, s. 565-566. İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852/1449), hicrî 50. senesinin sonuna kadar yaşadığını kaydetmiştir. Bkz. *Takrîbu't-Tehzîb* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1995), c. I, s. 767.

6.Ebû Muhammed Fadâle b. Ubeyd'in (ö. 53/673) 50 hadîs rivayet ettiğini kaydetmiştir.¹²⁰

7.Ukbe b. Âmir b. Kays el-Cuhenî'nin (ö. 58/677) Ashâb-ı Kirâm'ın fakihlerinden biri olduğunu kaydetmiştir.¹²¹

8.Âişe binti Ebi Bekr es-Sıddîk'ın (ö. 58/677) Rasûllah'ın (s.a.s.) eşi olduğunu, *Tefsir*, *Hadîs*, *Fıkıh* gibi Dinî İlimlerde, Edebiyat, Hitâbet ve Şiirde temayüz etmiş olduğunu, Ashâbın halledemedikleri meseleleri O'na sorduklarını, hizada ve seferde Peygamberimizin yanında olduğundan onların muttali' olmadıkları dînî ahkâma vâkıf olduğunu, Hz. Peygamberin Hâne-i Saadetlerinde yaptığı işleri layıkıyla yapmak için onun re'yine müracaat edildiğini, 2210 hadîs rivayet ettiğini kaydetmiştir.¹²²

9.Câbir b. Abdillâh el-Ensârî'nin (ö. 78/697) Peygamberimizden (s.a.s.) ilim ve feyz aldığını, Medine Müftüsü olduğunu, en çok hadîs rivâyet eden 6 sahâbîden biri olduğunu 1540 hadîs rivâyet ettiğini, Sahâbî ve Tâbiinden birçok zevâtın kendisinden hadîs rivâyet ettiğini, Medine'de en son vefat eden sahâbî olduğunu kaydetmiştir.¹²³

10.Hasan Basrî Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî'nin (ö. 110/728) Tâbiînün büyüklerinden olduğunu, Sahâbe-i Kirâm'dan 130 zât ile görüştüğünü onlardan hadîs rivâyet ettiğini kaydetmiştir.¹²⁴

11.Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. Mubârek el-Mervezî'nin (ö. 181/797) 2. derece Tâbiûndan, *Hadîs*, *Fıkıh* gibi Fûnûn-i Âliye'de zamanın biricik âlimi ve ilk *Erbeûn* yazarı olduğunu kaydetmiştir.¹²⁵

12.Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) Zamanının eşsiz muhaddislerinden, büyük bilginlerinden olduğunu, Mütevekkil Alellah'ın (ö. 247/861) emri ile halka hadîs tedris etmesi için Bağdat'ın Rusâfe Mescidî'nde kürsü hazırlattığını ve 3000 kişinin başına toplandığını, *el-Musned* ve *el-Musannef* adlı eserlerinin meşhur olduğunu kaydetmiştir.¹²⁶

13.Ebû Ca'fer Ahmed b. Men' b. Abdillâh el-Beğâvî'nin (ö. 244/860) İtimâda şâyân hadîs hâfızlarından olduğunu kaydetmiştir.¹²⁷

¹²⁰Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 59.

¹²¹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 62.

¹²²Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 58-59.

¹²³Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 55.

¹²⁴Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 53.

¹²⁵Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 58-59.

¹²⁶Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 62.

¹²⁷Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 59.

14.Abd b. Humeyd el-Keşşî'nin (ö. 249/863) *Tefsîr* ve *Musned* adlı eserleri olduğunu kaydetmiştir.¹²⁸

15.Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî'd-Dunyâ'nın (ö. 281/894) Tanımış muhaddislerden olduğunu, Abbâsî Halifelerinden Mu'tezid (ö. 289/902) ve Muktefîbillah'ın (ö. 295/908) hocası olduğunu, 100'den fazla eseri olduğunu kaydetmiş, bunlardan *el-Ferec ba'de's-şidde*, *Mekârimu'l-ahlâk*, *en-Nevâdir*, *er-Reğâib*, *Ahbâru Kureyş* adlı eserlerinin isimlerine yer vermiştir.¹²⁹

16.Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik Bezzâr'ın (ö. 292/905) tanınmış hadîs âlimlerinden olduğunu, *Musned* ve *el-Bahru'z-zâhir* adlı eserlerini kaydetmiştir.¹³⁰

17.Ebû Abdillah Muhammed b. Alî b. Hasen el-Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 295/908) Hicrî 3. Asrın âlim ve muhaddislerinden, Horasân'ın şeyhlerinden olduğunu, *Hatmu'l-vilâye*, *İlelu's-şerîa*, *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisi'r-Rasûl*¹³¹, *Kitabu'l-furuk*, *İsbâtu'l-ilel*, *Çarsu'l-muvahhidîn*, *Çavsu'l-umur*, *Kitâbu'l-menâhî*, *Kitâbu şerhi's-salât* adlı eserleri olduğunu kaydetmiştir.¹³²

18.Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) rihlelerine işaret etmiş, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/923): "Dünyada İbn Cerîr'e tevâfuk edecek bir âlim bulunacağını zannetmiyorum." dediğini, ez-Zehebî'nin (ö. 748/1348) ise: "Eimme-i İslâm'ın büyüklerinden ve mu'temetlerindedir." dediğini kaydetmiştir. Eserin büyük bir itina ile müsteşrikler tarafından Leiden'de yayınlandığını, Theodor Nöldeke (ö. 1349/1930) tarafından Almanca'ya, Muhammed el-Belğamî tarafından da hurâfe dolu bir tarzda Farsça'ya tercüme edildiğini ifade etmiştir. *İhtilâfu'l-fukahâ*, *Tehzîbu'l-âsâr* adlı eserlerini kaydetmiştir.¹³³

19.Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme'nin (ö. 311/923) Hadîs âlimlerinden ve müctehidlerden olduğunu kaydetmiştir.¹³⁴

20.Abdullah b. Adıyy el-Kattân'ın (ö. 323/935) Hadîs imamlarından biri olduğunu, rihlesini, el-Muzenî'nin (ö. 108/726) kitabı üzerine yazdığı el-

¹²⁸Erdem, *İlâhî Hadîsler*, 60.

¹²⁹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 59-60.

¹³⁰Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 56.

¹³¹(Eser, 1294 yılında İstanbul'da 484 sayfa olarak basılmıştır. es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) bu esere bir *Zeyl*'i vardır.) (Dimaşk imamlarından Şeyh İsmail'in oğlu Mustafa'nın da *Mirkâtu'l-vusûl havâşii nevâdiri'l-usûl* adında 132 sayfalık ilavesi vardır.)

¹³²Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 60.

¹³³Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 56.

¹³⁴Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 59.

Ensâr adlı bir eseri daha olduğunu, Beyhakî'nin (ö. 458/1066): "İbn Adıyy, zamanının eşsiz bir muhaddisi idi." sözüne de yer vermiştir.¹³⁵

21.Amr b. Ahmed b. Osman b. Şâhîn'in (ö. 381/991) tanınmış muhaddis ve vaizlerden olduğunu, 300'den fazla eser yazdığını, *Kitâbu's-sunen*, *Mu'cemu's-şuyûh* ve *Keşfu'l-memâlik* adlı eserlerinin en meşhurları olduğunu kaydetmiştir.¹³⁶

22.Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer el-Bağdâdî ed-Dârekutnî'nin (ö. 385/995) Meşhûr muhaddislerden ve Şâfiî fakihlerinden olduğunu kaydetmiştir.¹³⁷

23.Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm el-Kudâî'nin (ö. 404/1013) hadîs bilginlerinden ve Şâfiî fakihlerinden olduğunu, *Şihâbu'l-ahbâr* (Hikem ve âdâba dair 1000 kûsür kısa hadîsi isnâdsız cem etmiş, hadîslerin senedlerini *Musnedu's-sihâh*'da kaydetmiştir.) *Menâkibu's-Şâfiî*, *el-Enbâ anî'l-enbiyâ*, *Tevârihu'l-hulefâ* adlı eserlerini kaydetmiştir.¹³⁸

24.Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râzî'nin (ö. 414/1023) Şâm muhaddislerinden biri olduğunu *el-Kavâid* adlı *Hadîs*'e dair 3 cilt eseri olduğunu kaydetmiştir.¹³⁹

25.Ebû Nuâym Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî'nin (ö. 430/1039) mu'temet hadîs imâmı, et-Taberânî'nin (ö. 360/971) talebesi olduğunu kaydetmiş ve telif eserlerine de yer vermiştir.¹⁴⁰

26.Hatîb el-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit'in (ö. 463/1071) büyük âlim ve ünlü muhaddislerden olduğunu, vefatından evvel servetini hayır yollarına vakfedip, ilim ve *Hadîs* ile uğraşanlara tahsis ettiğini kaydetmiştir.¹⁴¹

27.Ebû Ömer Yusûf b. Abdillâh b. Abdilber'in (ö. 463/1071) büyük bir muhaddis olduğunu Ebû Velid Bas'ın: "Ebû Ömer seviyesinde bir Muhaddis yoktur." dediğini, İslam âlimleri arasında söz, fikirleriyle istidlâl edilir mümtaz bir sîmâ olduğunu kaydetmiştir.¹⁴²

28.ed-Deylemî Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîreveyh (Şîrûye) el-Hemedânî'nin

¹³⁵Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 54.

¹³⁶Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 60.

¹³⁷Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 60. Eserin Baskısı: *Sunenu'd-Dârekutnî* (thk. es-Seyyid Abdullâh ve Hâşim el-Yemânî el-Medenî), (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1386/1966) Ayrıca bkz. Ali Arslan, "Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî'nin (ö. 385/995) Sünen isimli eserinde tashîh yöntemi", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. IV. Sayı: 2, (Güz 2017), s. 117-132.

¹³⁸Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 55.

¹³⁹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 52-53.

¹⁴⁰Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 52.

¹⁴¹Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 55.

¹⁴²Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 61.

(ö. 558/1163) Nesebinin, Ashâb'dan Dahhâk b. Firûz'a (ö. 53/673) dayandığını, hadîs hâfızı ve bilgini olduğunu, *Musnedu'l-firdevs* eseriyle meşhur olduğunu, babasının büyük muhaddislerden Hemedân Tarihçisi Ebû Şuc'a Şireveyh b. Şehredâr ed-Deylemî olduğunu, eserinde isnâdsız 10.000 hadîsi derlemiş olduğunu, oğlu Ebû Mansûr ed-Deylemî'nin (ö. 558/1163) her birinin senedini *Musnedu'l-firdevs* adıyla 4 cilt halinde telif ettiğini de kaydetmiştir.¹⁴³

29.Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Asâkir'in (ö. 571/1176) Hadîsçi ve Tarihçi olduğunu, *Târîhu Dımaşk, el-Eşrâf alâ Ma'rifeti'l-etrâf, Tebyînu kizbi'l-müfterî, Mu'cemu's-suyûh* adlı eserleri olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁴

30.Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm er-Râfiî'nin (ö. 623/1226) 7. Asrın büyük Dîn bilginlerinden olduğunu, soyunun Ashâb-ı Kirâm'dan Râfi' b. Hadîc'e (ö. 73/692) dayandığını, İbn Salâh'ın (ö. 643/1245): "Asrında onun bir eşi olduğunu zannetmiyorum." dediğini, *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî, el-Emâliyyu's-şârihe li mufredâti'l-Fâtîha, Fethu'l-azîz fi şerhi'l-vecîz, el-Muharrer, Kitâbu'l-îcâz* adlı eserlerini ve Kazvin'de vefat ettiğini, kaydetmiştir.¹⁴⁵

31.Muhibbuddîn Muhammed b. Mahmûd b. Neccâr'ın (ö. 643/1246) Mu'temet bir Hadîs ve Tarih âlimi olduğunu, rihlelerini, hadîs rivâyetini, zengin bir kütüphanesi olduğunu ve kitaplarını Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne vakfettiğini, *el-Kameru'l-munîr fi'l-Müsnedi'l-kebîr, Nuzhetu'l-verâ fi Ahbâri ummi'l-kur'a, Ravzatu'l-evliyâ fi mescidi ilyâ, Cennetu'n-nâzirîn fi ma'rifeti't-tâbiîn, Nisbetu'l-muhaddisîn ile'l-âbâi ve'l-buldân, Menâkıbu's-Şâfiî, el-Ezhâr fi envâi'l-eş'âr* adlı eserlerini kaydetmiştir.¹⁴⁶

32.Radiyyuddîn b. Hasen b. Muhammed es-Sağânî'nin (ö. 650/1252) *Lüğât İlmi'*nde asrının en büyük âlimi, fakîh, muhaddis ve zamanında mevcut diğer ilimlerde vukûf sâhibi olduğunu, Şerefuddin ed-Dimyâtî'nin (ö. 705/1306) kendisinden hadîs rivayet ettiğini, *Mecmau'l-bahreyn ve Sihâhu Ceherî'ye* tekmile olarak 6 cilt eser yazdığını Lüğata dair *en-Nevâdir fi'l-luğa, Şerhu ebyâti'l-mufassal, Hadîs'e* dair ise *Durru's-sahâbe fi mevâzii vefeyâti's-sahâbe, Şerhu sahîhi'l-Buhârî, Misbâhu'd-ducâ* adlı eserlerini kaydetmiştir.¹⁴⁷

33.Ebû'l-Fazl Celâluddin Abdurrahmân es-Suyûtî (ö. 911/1505) İslâm ulemâsının büyüklerinden olduğunu, rihlelerini, Şeyhûniye Medresesi'nde

¹⁴³Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 52. Mücteba Uğur, "Deylemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.) c. IX, s. 266.

¹⁴⁴Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 52.

¹⁴⁵Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 55.

¹⁴⁶Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 52.

¹⁴⁷Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 60.

müdürlük yaptığını, İslamî İlimlere dair *Husnu'l-muhâdara* adlı eserinde yazdığı veçhile 300'ün üzerinde eseri olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁸

3.5. Hadîs Râvilerinin Hâl Tercümelerini Telifte Yararlandığı Kaynaklar

Hasan Hüsnü Erdem, Hadîs ravilerinin hal tercümelerini telifte istifade ettiği 14 kaynağın isimlerini *İlahî Hadîsler* kitabının sonunda kaydetmiştir. Ancak kullandığı bu eserlerin, baskı tarihi ve baskı yerlerini kaydetmediği için bu eserlerdeki bilgileri elimizdeki kaynaklarla kıyaslamamız mümkün olamamıştır. Ravilerin hâl tercümelerini kaydederken genelde kaynak ismi de zikretmemiştir.¹⁴⁹ Ravilerin hâl tercümelerinde elde edebildiği bütün bilgileri 1. el kaynak olup olmadığına bakmaksızın derlemiştir. İbnu'l-Esir el-Cezerî'nin (ö. 606/1209), *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* adlı eseri en erken dönem kaynaklarından istifade etmiş olmakla birlikte Yusûf Elyân Serkîs (ö. 1351/1932), *Mu'cemu'l-matbûâti'l-arabiyye ve muarrabe* ile Ahmed Nâim (ö. 1353/1934), Kâmil Mîrâs (ö. 1957/1377), *Tecrid-i Sârih Tercümesi* adlı eserleri de asrımızın âlimlerinin eserlerinden de istifade etmiştir.

Hasan Hüsnü Erdem'in *İlahî Hadîsler* adlı eserinde ravilerin hâl tercümelerinde istifade ettiği kaynakların Arapça olmasından dolayı kaynak eserlerden tercüme ederek eserine nakletmesindeki sadelik ve açıklık göze çarpmaktadır.

Kaynak olarak kullandığı eserler:

- 1.İbnu'l-Esîr el-Cezerî (ö. 606/1209), *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*¹⁵⁰
- 2.İbn Hallikân (ö. 681/1280), *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân mimma sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev esbetehu'l-'ayân*¹⁵¹
- 3.Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî et-Turkmânî (ö. 748/1348), *Tezkiretu'l-huffâz*¹⁵²

¹⁴⁸Erdem, *İlahî Hadîsler*, s. 54-55.

¹⁴⁹Ancak nâdir olarak bazı yerlerde zikrettiği bilginin kaynağını da kaydetmiş ancak eserin yazma nüshasından mı yoksa basılı nüshasından mı? nakl ettiğini açıklamamıştır. Bkz. *İlahî Hadîsler*, s. 64. Abdullah b. Mesûd'un tercüme-i hâlini zikrederken Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin ise: "İbn Mes'ûd içinizde iken bana sormayın." dediğini Buhârî'nin (ö. 256/870) kaydettiğini zikretmiştir. Bkz. Erdem, *İlahî Hadîsler*, s. 57.

¹⁵⁰*İlahî Hadîsler*, s. 64. Eser *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* adıyla 1414/1993 yılında Beyrût'ta Dâru'l-Fikr matbaasında 6 cilt hâlinde yayınlanmıştır.

¹⁵¹Erdem, Hasan Hüsnü, *İlahî Hadîsler*, 64. Eserin baskı yerleri için Bkz. Abdulkerim Özyayın, "İbn Hallikân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA) (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), c. XX, s. 19. Dr. İhsan Abbâs tahkikiyle Beyrût'ta Dâru Sâdir tarafından 1968 yılında son cildi fihrist olmak üzere 8 cilt halinde neşredilmiştir.

¹⁵²Erdem, *İlahî Hadîsler*, s. 64. Eser, Abdurrahmân b. Yahyâ'nın takdimiyle 1375/1955 yılında 5 cilt halinde 1. baskısı Beyrût'ta Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından yapılmıştır.

- 4.Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî et-Turkmânî (ö. 748/1348), *Mîzânü'l-i'tidâl (fî nakdi'r-ricâl)*¹⁵³
- 5.Tâcuddîn Ebu Nasr Abdulvehhâb b. Takîyyuddîn es-Subkî (ö. 771/1369), *Tâbakâtu's-şâfiyye*¹⁵⁴
- 6.Bedruddin el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetu'l-kâri şerhu'l-Buhârî*¹⁵⁵
- 7.Nureddin b. Ali el-Kâri (ö. 1014/1605), *Mirkâtu'l-mefâtih şerhu Mişkâtu'l-mesâbih*¹⁵⁶
- 8.Abdurraûf el-Munâvî (ö. 1031/1622), *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmîi's-sağîr (min ehâdisi'l-beşiri'n-nezîr)*¹⁵⁷
- 9.Muhammed b. Allân es-Siddikî (ö. 1057/1647), *Delîlu'l-fâlihîn Şerhu Riyâzi's-sâlihîn*¹⁵⁸
- 10.Hayreddin Ziriklî (ö. 1309/1893), *el-A'lâm*¹⁵⁹
- 11.Şemsuddin Sâmî (ö. 1322/1904), *Kâmûsu'l-a'lâm*¹⁶⁰
- 12.Hacı Mehmed Zihni Efendi (ö. 1331/1913), *Hakâik (mimmâ fî'l-câmîi's-sağîr ve'l-meşârik min hadîsi hayri'l-halâik)*¹⁶¹
- 13.Yusûf Elyân Serkîs (ö. 1351/1932), *Mu'cemu'l-matbûati'l-arabiyye ve muarrabe*¹⁶²
- 14.Ahmed Nâim (ö. 1353/1934), Kâmil Mîrâs (ö. 1957/1377), *Tecrid-i Sârih tercümesi*¹⁶³

¹⁵³ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Eserin baskıları için Bkz. Tayyar Altıkulaç, "Zehebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), c. XLIV, s. 186.

¹⁵⁴ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. *Tabakâtu's-şâfiyyeti'l-kubrâ*, adıyla 6 cilt halinde Mısır'da Matbaatu'l-Husniyye'de neşredilmiştir.

¹⁵⁵ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Eser, Beyrut'ta Dârul-Fikr matbaasında 12 cilt halinde neşredilmiştir.

¹⁵⁶ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64.

¹⁵⁷ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Baskıları için Bkz. Mehmet Yaşar Kandemir, "Muhammed Abdurraûf Munavî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), c. XI, s. 573.

¹⁵⁸ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Eser, Husâmuddin es-Sâbitî'nin tahkikiyle Kahire'de, Dârul-Hadîs matbaası tarafından 4 cilt halinde neşredilmiştir.

¹⁵⁹ Erdem, Hasan Hüsnü, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Eserin baskıları için Bkz. Mücteba Uğur, "A'lâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), c. II, s. 335.

¹⁶⁰ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Raşit Gündoğdu ve diğerleri derlemesiyle İstanbul'da İdeal Kültür Yayıncılık tarafından 2. baskısı yapılmıştır.

¹⁶¹ Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Eserin Yazma hâlinde cüzleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesindedir. (nr. 293, 294, 295), I. cildi 1310, II. cildi 1311 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Hulusî Kılıç, "Mehmet Zihni Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), c. XXVIII, s. 542.

¹⁶² Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Eser, *Mu'cemu'l-matbûati'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, adıyla 1346/1928 yılında 2 cilt halinde Mısır'da Serkîs matbaasında yayınlanmıştır.

Sonuç

Hasan Hüsnü Erdem, ilk tahsilini köyünde tamamlamış, babası Sâdık Efendi'den özel dersler almış, Konya ve İstanbul'da eğitim görmüştür. "Ahkâm-ı Radâ'" adlı eseri, Müderrisler Meclisinde 1. olmuş ve İstanbul Medresesi'ne müderris atanmıştır. 6. Diyanet İşleri Başkanımız olarak görev yapmıştır. Arapçaya derin vukûfiyeti sayesinde Hadîs İlimlerine dair *İlâhî Hadîsler* ve *Kırk Kudsî Hadîs* adlı eserlerinin yanında İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Riyâzu's-sâlihîn* adlı eserinin 1-2. cildini Kıvâmuddin Burslan (ö. 1376/1956) ile 3. cildini ise kendisi tercüme etmiştir.

Riyâzu's-Sâlihîn Hadîslerinin Râvileri Olan Ashâb-ı Kirâm'ın Hadîs İmamlarının Hal Tercümeleri adlı eseriyle de Ricâl İlmî'ne katkı sağlamıştır.

Hasan Hüsnü Erdem, kendinden önce Kudsî hadîs telif eden âlimler gibi *İlâhî Hadîsler* adlı eserinde 92 adet kudsî hadîs derlemiş ve bu hadîslerden 26 tanesini, Hemmâm b. Munebbih'in (ö. 211/827), *Sahîfe'si*, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 242/841) *Müsned'i*, Abd b. Humejd'in (ö. 249/863) *Musned'i*, el-Buhârî (ö. 256/870), ve Müslim'in (ö. 261/874) *el-Câmiu's-Sahîh'leri*, et-Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve en-Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sunen'leri*, gibi mu'teber hadîs kaynaklarından seçmiştir. Bunlar dışında kalan ve daha sonra derlenmiş *Hadîs* koleksiyonlarından olan İbn Huzeyme'nin (ö. 311/923), *Sahîh'inden* 1, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965), *Sahîh'inden* 3, et-Taberânî'nin (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-kebir*, *el-Mu'cemu'l-evsât*, *el-Mu'cemu'l-kebir'inden*, 14, İmam en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Riyâzu's-sâlihîn* adlı eserinden ise 3 hadîs seçmiştir. Bunlar dışında kalan *Hadîs* koleksiyonlarından ve tarih kitaplarından da istifade etmiş ve hadîs nakletmiştir. Bu hadîslerin sıhhat dereceleri hakkında yapılan araştırma neticesinde Sahîh, Hasen hadîsler yanında Zayıf hadîslerin de bulunduğunu tespit etmiş, sıhhati hakkında herhangi bir bilgi olmayan zayıf izlenimi uyandıran hadîslerin yanında mevzû hadîs izlenimi uyandıracak 3 hadîsin varlığından da bahsetmiştir.

Hasan Hüsnü Erdem, *İlâhî Hadîsler* adlı eserini telif ederken eserinde isimleri geçen 33 sahâbî, muhaddis ve müverrihin kısa kısa tercüme-i hâlleriyle ilgili bazı özet bilgileri *Tabakât (Terâcüm)* kitaplarından

¹⁶³Erdem, *İlâhî Hadîsler*, s. 64. Babanzâde Ahmed Nâim (ö. 1353/1934) *Tecrid-i Sârih Mukaddimesi* adı altında ve *Tecrid-i Sârih Tercümesi* adı ayrı ayrı birer eser gibi kaydetmiştir. ez-Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasârı Tecrid-i Sârih Tercümesi*, (Çev. Ahmed Naim ve Kâmil Miras), 6. bs., (Ankara: Emel Matbaacılık, 1980).

derleyerek eserinin daha kullanılışlı hâle gelmesini temin etmiştir. Bu eseri okuyanlar kısa da olsa naklettiği hadîslerin ravileriyle ilgili bazı kısa bilgilere ulaşabilmekte, Hasan Hüsnü Erdem'in eserinden azamî ölçüde faydalanma gerçekleştirebilmektedir.

Eserinin tercüme dili, sade ve anlaşılır, tercüme etmiş olduğu hadîslerden çıkardığı hükümler ise kısa öz ve faydalıdır.

Hasan Hüsnü Erdem, Hadîs metinlerinin tercümelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Hadîs şerhlerinden de istifade etmiştir. Hadîse dair telif etmiş olduğu *İlâhî Hadîsler* adlı eseriyle hem kendi zamanında hadîslere ilgiyi canlı tutmuş hem de gelecek nesillere faydalı olabilecek eserler bırakarak *Hadîs Tarihi'*ne adını nakşettirmiştir. *İlâhî Hadîsler* adlı eserindeki hadîslerin tahkik ve tahririnin bir Yüksek Lisans Tez çalışması bazında değerlendirilmesi ise eserinin akademik camiada da hüsnü kabul gördüğünün bir emâresi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hasan Hüsnü Erdem'in, Diyanet İşleri Başkanlığı için Teşkilat Yasası hazırlatması, Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal hale gelmesi ve Din görevlilerinin statülerinin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunda üye olarak hizmet vermesinin yanında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir dersleri vermesi de ülkemizde İslâmî İlimlerin temâyüz etmesinde gösterdiği gayretin ve ilmî kariyerinin bir göstergesi olması açısından önemlidir.

Kaynakça

Akalın, İsa, *Hadîs Tekniği Açısından Kudsî Hadîsler* (Dan. Ali Akyüz) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. İstanbul, 2014.

Altıkulaç, Tayyar, "Zehebî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013. c. II, s. 186.

Arslan, Ali, "Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî'nin (ö. 385/995) Sünen isimli eserinde tashîh yöntemi", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 4. Sayı: 2 (Güz 2017), s. 117-132.

el-Aynî, Bedruddin, *Umdetu'l-kâri şerhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.

Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer el-Bağdâdî ed-Dârekutnî, *Sunenu'd-Dârekutnî* (thk. es-Seyyid Abdullah ve Hâşim el-Yemânî el-Medenî), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1386/1966.

Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *40 Kudsî Hadîs ve Muhtasâr Hadîs Usûlü* (Neşr: Harun Ünal). İstanbul: Hikmet Yayıncılık, 1983.

Erdem, Hasan Hüsnü. *İlâhî hadîsler*, 4. bs. Ankara: Semih Ofset, 1985.

Erdem, Hüsnü Hasan, *İlâhî hadîsler*, 9. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Ertan, Veli. "Hasan Hüsnü Erdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995. c. XI, s. 284.

İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *Usdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1993.

İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1995.

İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev esbetehu'l-ayân*, (thk. İhsan Abbâs), Beyrut: Dâru Sâdir, 1968.

Kandemir, Mehmet Yaşar, "Muhammed Abdurraûf Munâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006. c. XXXI, s. 573.

Kandemir, M. Yaşar, "Harâitî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)* İstanbul: TDV Yayınları, 1997, c. XVI, s. 92.

Kılıç, Hulusî, "Mehmet Zihni Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul: 2010. c. XXVIII, s. 542.

Koçak, Zeynep Canan, "Kudsî Hadîs olarak bilinen hadîslerin kutsal metinler (Tevrat-İncil) ile ilişkisi" (Dan. Abdülkadir Palabıyık) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir, 2010.

Koçyiğit, Talat, *Hadîs Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.

el-Kurtubî, Muhammed b. Abdilber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1995.

Kutlay, Halil İbrahim, *el-İmâm Alî el-Kârî ve eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, Beyrut: 1408/1987.

Mahmûd Tahhân, *Teyşîru mustalahu'l-hadîs* (Çev: Cemal Ağırman), 5. bs. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.

Muhammed Medenî, *el-İthâfu's-Seniyye fî'l-ehâdisi'l-kudsîyye* (Çev: A. Fikri Yavuz), 5. bs. İstanbul: TÜRDAV Basım Yayım, 1979.

Muhammed Tâmir, *el-Ehâisu'l-kudsîyyetu's-sahîhâ ve şurûhuhâ*, Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1405/2004.

- el-Mizzî, Cemâluddin Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, (thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf, 4. bs. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1413/1992.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefiddîn, *Riyâzu's-sâlihîn*, (Çev. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1949.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefiddîn, *Riyâzu's-sâlihîn*, (Çev. M. Yaşar Kandemir ve diğerleri) İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefiddîn, *Riyâzu's-sâlihîn* (Çev. Mehmet Emin Özafşar ve Bünyamin Erul). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- en-Nevevî Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefiddîn, *Ehâdisu'l-kudsîyye* (Şerh: Mustafa Âşûr) (Terc. Ömer Dönmez). İstanbul: Hisar Yayınevi, t.y.
- Odabaşoğlu, Tuba, "Hasan Hüsnü Erdem'in ilâhî hadîsler adlı eserindeki hadîslerin tahriç ve değerlendirilmesi" (Dan. Zekeriya Güler) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2006.
- Öcal, Mustafa, *Diyanet işleri başkanları ve hizmetleri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Özaydın, Abdulkerim, "İbn Hallikân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999. c. XX s. 19.
- Özel, Ahmet, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989. c. II, s. 404.
- Serkis, Yûsuf Elyân, *Mu'cemu'l-matbûati'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Mısır: Matbaatu Serkîs, 1346/1928.
- Seyfullah Erdoğmuş, *7 İmamdan (Ahmed b. Hanbel, el-Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbn Mâce) sahîh kudsî hadîsler*, İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2015.
- es-Siddîkî, Muhammed b. Allân, *Delilu'l-fâlihîn Şerhu Riyâzi's-sâlihîn*, I-IV, (thk. Husâmuddin es-Sâbitî), Dâru'l-Hadîs, Kahire, t.y.
- es-Subkî, Tacuddîn Ebî Nasr Abdulvehhâb b. Takîyyiddîn, *Tabakâtu's-şâfiyyeti'l-kubrâ*, Mısır: Matbaatu'l-Husniyye, t.y.
- Uğur, Mücteba, "A'lâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989. c. II, s. 335.

- Uğur, Mücteba, "Deylemî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. c. IX, s. 266.
- Uğur, Muctebâ, "Ebû Ya'lâ el-Mevsilî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. c. X, s. 259.
- Yardım, Ali, "Kudâî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.) c. XXVI, s. 309.
- Yıldırım, Enbiya, "Kudsî hadîsler üzerine bir değerlendirme", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009 c. XIII, sayı: 2 s. 39-47.
- Yıldırım, Ahmet, "Tasavvufa kaynaklık etmesi bakımından kudsî hadîsler ve değeri", Avrupa Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi, 2009 c. II, sayı: 3 s. 90-101.
- Yılmaz, Hayati, "Hadîs İlmi'nde kudsî hadîsler", (Dan. M. Yaşar Kandemir) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1992.
- Yılmaz, Hayati, "Hadîs İlmi'nde kudsî hadîsler ve bu konuda yapılan çalışmalar", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1996. sayı: 1. s. 163-198.
- Yılmaz, Hayati, "Kudsî Hadîs", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002. c. XXVI, s. 320.
- ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Turkmânî, *Mizânu'l-i'tidâl (fî nakdi'r-ricâl)* (thk. Ali Muhammed Muavvid ve diğerleri), Beyrut: Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Turkmânî, *Tezkiretu'l-huffâz*, Beyrut: Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1375/1955.
- ez-Zehebî Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Turkmânî, *40 Kudsî Hadîs*, Ankara: Fazilet Yayınevi, 1993.
- ez-Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasârı Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, (Çev. Ahmed Naim ve Kâmil Mîrâs), 6. bs. Ankara: Emel Matbaacılık, 1980.
- Zirikli, Hayrettin, *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-mustağribîn ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut: t.y.

